

TWAALFDE DEEL

HET LEVEN VAN DE MENS

GEBOORTE

Kinderrijkdom werd beschouwd als een zegen. Vrouwen, die onvruchtbaar bleven, liepen meestal gebukt onder een diep verdriet. Het is dan ook niet verwonderlijk dat vroeger omheen geboorte en moederschap een waas van geheimzinnigheid werd geweven.

Pas op latere leeftijd werden zowel jongens als meisjes ingelijfd in de geheimen van het leven. Kinderen werden zoet gehouden met allerlei fabeltjes.

In Haspengouw hadden de mensen veel bindingen met Wallonië en de Luikse koopvrouw met de bot op de rug was er geen onbekende. Die vrouwen hadden allerlei namen: bottres, patrossen, botteres, boterjiës... Veel belang had die benaming feitelijk niet. De wijsvrouw kende wel een marskraamster en bestelde bij haar de kindjes, die uiteraard door de ouders moesten betaald worden.

Daar die kindjes gevonden werden in de Luikse koolputten kregen de Limburgse kinderen na het ontstaan van de Kempische mijnen ook dat verhaaltje voorgeschoteld.

Soms kwamen de kindjes met het vliegtuig. Een overtrekkend vliegtuig was een zeldzaamheid. Het goedgelovige jonge volkje troepte bij mekaar en riep: «Vlieger, breng me een kindje!»

Mensen die langs de Zuid-Willemsvaart woonden, lieten kindjes aanvoeren met de boot. Vader moest ze aan het kanaal gaan halen, gewoonlijk bij de tolbeambten die aan de brug lagen. Aan de Maaskant kwamen ze natuurlijk ook met de «volksboot», die regelmatig voer tussen Maaseik en Luik. Langs de Demer was dat met een zeilschip. Schepen met bruine zeilen brachten jongens, meisjes werden aangevoerd onder een wit zeil.

Sommige kindjes werden gevonden tussen de kolen, bijvoorbeeld onder een kabots. Ook werden ze wel eens uitgegraven onder de palmen.

Volgens oorkonden nestelden er in 1740 nog ooievaars op Vogel-sank (Zolder), in Hasselt waren er nog in 1790, terwijl ze in Maaseik stand hielden tot 1850. Lang daarna nog bleef de ooievaar zijn reputatie van kindjesbrenger in ere houden.

Vermits, volgens het geloof van opgroeiende jongens en meisjes, een kindje maar hoefde uitgekozen te worden tussen een grote hoop,

spraken ze vaak hun voorkeur uit voor een jongen of een meisje. Een rood kindje hadden ze niet graag. De ouders feitelijk ook niet. Roodharigen werden immerdoor geplaagd en bespot. In de Kempen zei men trouwens: «Rood haar en kakelbont staan nooit op goede grond».

Als de vrouw met of zonder hemelse voorspraak in verwachting geraakte, liet ze missen opdragen en plengde ze gebeden voor een gelukkige bevalling. Zij kon zich ook laten inschrijven in een bepaalde broederschap; algemeen was gekend de «Broederschap van Sint-Gislemnus» van Kortenbos, die gewijde draagbanden bezorgde.

Tijdens hun zwangerschap mochten de toekomstige moeders geen lelijke of vreemde dingen zien. Ze moesten de aanblik van kreupelen en roodharigen vermijden. Werd een kind geboren met een hazelip of een ander gebrek, dan was dat hoofdzakelijk te wijten aan de onvoorzichtigheid van de vrouw gedurende haar zwangerschapsperiode. Ook zich plotseling verschieten kon met een teken overgaan op het kind.

De gehuwde vrouw zou een zoontje baren, als zij zich in de tijd van de bevruchting negen achtereenvolgende dagen voor 8.00 uur kamde. Het omgekeerde leverde een meisjes op.

Er waren bepaalde voortekens die te kennen gaven of de nieuwe spruit een jongen of meisje zou zijn. Een vrouw die een gelig aanzicht kreeg met daarin afwisselende bruine plekjes mocht zeker een meisje verwachten.

Dan was het zover. De vroedvrouw moest komen. In het «Limburgsch Jaarboek», jaargang 1893 staat een zeer toepasselijk gedicht van Bonaventura Buckinx uit Kortesseem:

Mijn vrouwken is een struische vrouw,
Drie kindjes kloek en schoon
Schonk zij alreeds aan mijn trouw,
Twee dochters en een zoon.
Weldra kruipt zij nogmaals op 't hok
En zucht: «Och God: Michiel,
Pak toch maar gauw den dikken stok
En uwen blauwen kiel.

Het gebruik van «den dikken stok» berustte op het volksgeloof in allerhande kwade geesten die op aarde kwamen rondzwerven zodra de duisternis begon te vallen. Men kon ze vooral ontmoeten op kruispunten. Ze konden zich ook schuil houden onder de gedaante van een hond of kat om zo de voorbijganger aan te strijken. Het was een heilige plicht voor de man om de vroedvrouw, dus zij die voor het eerst het kind ging aanraken, te beschermen met zijn mispeleer. Veiligheidshalve ging men op sommige plaatsen, zoals in Neerglabbeek, met twee de vroedvrouw halen. Boerenknechten namen de drietand mee.

Tijdens de bevalling werd de gewijde kaars ontstoken, ook werd het «Krachtgebed van Keyzer Karel tot het H. Kruys Christi» gebeden. Iedereen wist toch dat dit gebed voorhield:

«Als wanneer dat er eene vrouw in arbeyd is van kinder, dat zij dit gebed leest, of hoort lezen, of over haer draegt, zal zij verlost worde van kinde en blijde moeder wezen, en als het kind geboren is, zoo legt dit gebed in de regte zijde, het zal van 82 ongelukken bevrijd zijn.»

In Veldwezelt werden de doeken, die gediend hadden om een dode af te drogen na het reinigen, ongewassen bewaard om te dienen bij het baren. De aanraking van deze doeken verzekerde een voorspoedige verlossing.

In Tongeren was het verboden de palmen van de nieuwe boreling te wassen. Dat was erfdrek, die moest vanzelf afvallen.

De nageboorte werd binnen in het huis begraven. Ze mocht volgens een overlevering uit Ordingen niet onder de pannen uitkomen, d.w.z. buitenshuis geraken.

Sommige kinderen werden met de helm geboren. De helm gold als een krachtige talisman en werd zorgvuldig bewaard. Wie hem meedroeg was zeker van een gunstige uitslag bij loting, proces, heelkundige ingreep.

Na de bevalling moest de kraamvrouw negen dagen te bed blijven. In Tongeren en Mielen-boven-Aalst mocht zij zich al die tijd niet kammen, anders zouden haar haren uitvallen.

Als er gevaar was dat het pasgeboren kindje zou sterven, werd onmiddellijk een nooddoop toegepast. Zo een doop noemde men zowel in de Maasvallei als rond Tongeren een «geedoop». «Gee» is een oude synoniem voor «gauw» en bestaat nog in woorden als gee-rijp en gehonger.

In Tongeren ging arm en rijk bij de clarissen een «heiligdomken» halen, vervaardigd uit twee opeengenaaide hartvormige lapjes met een kruisje op. Ze werden met een veiligheidsspeld het kind opgelegd.

Vooraf bij ziekte, zelfs bij dreiging van ziekte, werden kindjes aan Onze-Lieve-Vrouw opgedragen. Tot hun zevende jaar moesten die in het wit en blauw gekleed worden.

Bij de geboorte van een tweeling was men er stelling van overtuigd dat het laatstgeboren kind het oudste was. Dat zou het eerste verwekt geweest zijn. Bij de burgerlijke stand werden ze ook zo ingeschreven.

Als het kindje of de kindjes geboren waren, kwamen de buurvrouwen kijken. Ze brachten cadeautjes mee. Ook de kinderen uit de buurt gingen de nieuwe aanwinst bewonderen.

In Tongeren werden «suikerklitsen» - die het kindje kakte - en kleingeld door het open venster te grabbel gegoooid. Ook in Bree werd dat gebruik in ere gehouden.

Na enkele dagen, gewoonlijk op zondag, werd het kindje naar de kerk gebracht om gedoopt te worden. De vroedvrouw droeg het kindje. Aan ene kant de peter, aan de andere kant de meter. Het hoofdje van een jongetje werd naar de peter, dat van een meisje naar de meter gehouden.

In Neeroeteren gingen de buurvrouwen mee naar de kerk. Na de plechtigheid gingen ze de jonge moeder geluk wensen. Ze werden onthaald op een koffiëpartijtje in een nabijgelegen herberg. Daar werden vlaai en peperkoek gegeten, en als de stand van de belanghebbende het toeliet werd alles met wijn en jenever overgoten. Peter en meter betaalden het gelag.

In Helchteren aten ze peperkoek met krentenbrood. Ze dronken er jenever met suiker. In Munsterbilzen gebeurde dat ook, maar dan verlustigden de vrouwen zich met «kaarsjespringen». Een brandende kaars werd in het midden van de kamer geplaatst en elk moest op haar beurt er overspringen. Zij die met haar rok de kaars uitdoofde moest een fles jenever betalen.

Op veel plaatsen, o.a. te Meeuwen, Rekem, Bilzen, Neerglabbeek, werd de fles aangesproken. In Eisden ging de jonge vader zelf de buurvrouwen uitnodigen voor het feest, vermits hij overal onthaald werd op een borrel, kwam hij gewoonlijk zat thuis.

Peter of meter gaven hun naam aan de dopeling. Voor hen bracht dat enkele verplichtingen mee. Naast het betalen van de traktatie voor de buurvrouwen, moesten ze ook zorgen voor een cadeau voor de boreling. De peter kocht doorgaans de eerste broek, de meter het kleedje.

Over het algemeen droegen de doopkinderen de naam van hun peter of meter.

Telkenmale met Sinterklaas werden de doopkinderen door peter en meter bedacht. Dat gebeurde zeker als ze hun communie deden. Bij de rijke boeren werden hoofdzakelijk tinnen kommen, schotels of telloren geschonken. In menige boerenwoonkamer hingen ganse rekken met tin tentoongesteld.

De kerkgang betekende de zuivering van de kraamvrouw. Op de meeste plaatsen ging de moeder alleen naar de kerk, op andere plaatsen, zoals in Neerglabbeek, werd ze vergezeld door de buurvrouwen. Uiteraard volgde de gebruikelijke traktatie met koffie en koek. In Bilzen werd, bij een kerkgang, de koets van het rijke volk tegengehouden. Als madame beloofde te trakteren mocht ze verder rijden.

Als te Sint-Huibrechts-Lille een vrouw haar uitgang deed, was zij vergezeld van twee burinnen, deze aan de rechterzijde - de kwaô vrouw - moest peperkoek kopen voor de schoolkinderen, de andere - de goeie vrouw - was van geven vrij.

In Ordingen deed de moeder haar uitgang pas na zes weken. Kwam zij vroeger dan maakte de priester de opmerking: «Zijt ge niet beschaamd de kerk te bevuilen met uw bloed!»

Het gebeurde ook dat een kindje dood ter wereld kwam. Vooral in Haspengouw kunnen de mensen nu nog de kapelletjes aanwijzen waar zo een doodgeboren kindje terug tot leven kwam om kunnen gedoopt te worden.

Ongedoopte kinderen bleven na hun dood als dwaallichtjes rondzwerven. Ze mochten de hemel niet binnen. Het broek van Kinrooi was gekend voor de dwaallichtjes:

«Ze hebben niets misdaan om naar de Hel of 't Vagevuur te gaan, maar mogen ongedoopt den Hemel niet binnen. Ze moeten dwalen tusschen hemel en aarde tot iemand de stoutheid heeft hen het doopsel toe te dienen. Deze lichten mogen hoegenaamd niet op of over gemeentewegen komen. Er zijn personen geweest, die opeens door meer dan duizend zulker dwaallichtjes omsingeld waren. Gelukkig dat ze op den openbare weg stonden, of ze zouden er door overrompeld zijn geweest.»

Het viel ook wel eens voor dat de moeder stierf, ze bleef in het kinderbed. Kindjes die hun gestorven moeder niet gezien hadden, konden in de toekomst kijken.

Een onwettig of natuurlijk kind werd op de meeste plaatsen een «voorluiper» of «voorkind» genoemd, in Tongeren ook wel «een toemeter». De moeder kreeg de naam mee van «hageweef».

Vruchtafdrijving bestond ook. De boeren maakten een afkooksel van aardappelschillen of van moederkoren. In bepaalde kasteelparken groeide een soort den, waarvan de naalden een abortieve kracht bezaten.

De afgedreven vrucht werd altijd binnenshuis begraven. Ze mocht niet onder het dak uitkomen.

Nogal wat meisjes, vooral dienstboden, geraakten in verwachting van de ene of andere edelman. Trouwen beneden zijn stand bestond niet. Een meisje uit zo een verhouding geboren werd gewoonlijk uitgehuwelijkt aan een knecht van het kasteel. De jongens mochten doorgaans langer schoollopen en de heer zorgde wel dat hij een goede plaats kreeg aan de staat, kommies of zoiets.

Bij de boer huwde de gevallen dochter gewoonlijk met een weduwan, die daarvoor wat centen kreeg. Natuurlijke kinderen van gewone mensen waren meestal sukkelaars. Gans hun leven moesten ze hun afkomst, als een vernedering, meedragen. Vooral de mensen van de dorpen hadden een taai geheugen.

HUWELIJK

Op het platteland was het burgerlijk huwelijk van weinig tel. Het kerkelijk huwelijk, het zevende sacrament, gold als geldig voor het bed.

Het burgerlijk huwelijk had de naam van ondertrouw. De aanstaande echtgenoten met hun getuigen begaven zich naar het gemeentehuis, waar de burgemeester het huwelijk voltrok. Er waren weinig plichtplegingen. Er werd wel eens een pintje gedronken, maar 's avonds trokken de jonggehuwden naar hun respectievelijke woning en sliepen in het eigen bed.

Bij het kerkelijk huwelijk ging het er gans anders aan toe. Voor Haspengouw zou een huwelijksplechtigheid uit Jesseren als voorbeeld kunnen dienen:

De jongelingen uit de buurt zorgen voor enkele kilo's schietpoeder, een tiental lichte kanonnekens en een fles likeur. Als de bruidsstoet naar de kerk gaat, wordt het feest geopend door kanongebulder. Onder de huwelijksmis, die gewoonlijk te twaalf uur plaats heeft, gaan de buurjongens aan de kerkdeur post vatten, om het bruidspaar met gans zijn gevolg te beschenken. Eén der jongens met servet op de arm, houdt een schenkbord gereed, om het geld te ontvangen, terwijl de anderen in afwachting de glaasjes vullen.

Na de mis komen de jonggetrouwen eerst buiten, aan het kerkportaal draaien ze zich om en kussen al de bruidsjongens en meisjes. Intussen wordt teken gedaan aan de schutters, welke spoedig de dubbelhaken doen losbranden. Nu komt de beurt aan de beschenkers. Ze bieden het bruidspaar een ruiker aan en reiken daarna de glaasjes over. Bruid en bruidegom verlaten het portaal, na eerst een goede fooi op de schotel te hebben gelegd. Dan volgen de bruidskoppelen, ze offeren eveneens.

In de namiddag wordt de bruidsmik gehaald. De beschenkers gaan naar 't huis der bruid, blijven voor de deur staan en die de beste stem heeft, zingt: 't Is een lelie zoet van geur, enz.

De jonge bruid reikt de zanger de mik over, terwijl ze hem kust. Ook hier wordt weer geld bij de mik gegeven, soms wordt dit geld ook in de mik gestoken. De mik wordt in de naaste herberg onder al de beschenkers verdeeld. Dikwijls worden de meisjes uit de buurt bijgehaald om de bruidsmik te proeven.

Na de koffie wordt het laatste poeder verschoten, waarna de beschenkers al de café's bezoeken. Gans de avond zingen ze het brui-
loftslied van Jesseren:

I

Wat geluk komt neer te dalen
Op dees nieuwen bruidegom,
Nevens hem staat daar te pralen
d'Uitverkoren lelieblom.

Refrein

Ja, Ja, het is een lelie
't Is een lelie zoet van geur. (3 maal)

II

Dat dees lelie voort mag groeien
In dit nedrig bloemendal,
Dat dees lelie voort mag bloeien
Tot genoeg van ons al!

Refrein

III

Heil den vader, heil de moeder,
Heil dit jeugdig huwelijkspaar,
Heil aan zwager, zuster, broeder,
Heil ons heden al te gaar.

Refrein

IV

Muzikanten, bijgetreden!...
Ziet, de mik ligt voor ons neer,
En de bruid komt aangeschreden,
Zoent ons allen tot ons eer!...

Refrein

V

Laat ons blij dit paar vereeren,
Drinken wij een glaasje wijn,
Op 't geluk van al dees heeren
Die nog niet gebonden zijn!...

Refrein

Bij een huwelijksplechtigheid in Jesseren springen verschillende facetten in het oog, deze en nog andere - uiteraard in min of meer gewijzigde vorm - kwamen we ook elders tegen.

Een gekend gebruik bestond dus in het lossen van vreugdeschoten. In Rotem werden de eerste schoten gelost als de verloofden naar de pastoor gingen om de trouw te bestellen.

Eisden deed niet onder. De bruidsstoet bezocht verschillende herbergen. Bij het verlaten van een herberg werd telkens geschoten.

Met een traktatie op huilbier namen o.a. de jonge mannen van Eisden afscheid van hun makker, die het waagde in het huwelijksbootje te stappen.

In Kessenich werden de nieuwgetrouwen in de kerk opgesloten. Ze kwamen pas vrij na het betalen van een fooi.

In Hechtel spanden kinderen een wit lint voor de kerkdeur. Bruidspaar en getuigen moesten zich vrijkopen, pas dan werd het lint doorgeknipt.

De jeugd van Berg, Lauw, Rutten, Vliermaal en menig ander dorp streek een bruiloftspenning op door langs de weg van kerk naar huis bussels stro te verbranden ter ere van het bruidspaar.

In Kortijs liet één enkele vrouw een bundeltje stro branden, terwijl een jongeman het bruidspaar trakteerde op een cognac. Ook daar werd die dienstpleging niet gratis gedaan.

In Bommershoven verliep het ritueel grotendeels zoals in Jesseren.

Het hazenlopen bestond vooral in de Kempen. Een huwelijk van rond 1926 uit Helchteren levert een typisch voorbeeld:

«Het kerkuitgaan der jonkgehuwen wordt te Helchteren door één der getuigen met revolverschoten aangekondigd. Weldra vergaderen zich de jongens en de jonge dochters voor de woning van 't gelukkig echtpaar. Na een beraadslaging en tegenstribbeling geven eindelijk een jongen en een meisje toe 't huis binnen te treden om den «haas», aan de gehuwden te vragen. Na 't gebruikelijk stuk vlaai en 't kopje koffie verorberd te hebben, komen allen buiten. De jongens lopen eerst om den «haas» van den bruidegom, daarna de meisjes om dien der bruid. Zij stellen zich op rij op een vijftigtal meter afstand. Een pistoolschot geeft 't teken van 't vertrek. De eerstkomende vangt den «haas» een vijffrankstuk, soms ook al meer, dat hangt van den toestand der beurs der jonkgehuwen af. Soms rijden de jongens te paard om den «haas» te veroveren.

Grauwring

Voor de Wereldoorlog betaalden sommige boeren niet de meelde van een koudring maar alle Duitse soldaten er een droegen en dan veel bekende jongens van 't front of uit krijtsgerangenschap terug-keerden niet een, huns zelf gekende ring kwam de koudring meer in vrede-

De opbrengst wordt te zamen gebracht, elkeen legt er nog wat bij en den eerstvolgenden Zondag worden al de herbergen door de jongens en de meisjes bezocht totdat de «haas» op is.»

In Neeroeteren werd «hausgelopen», door de jongelingen te paard, door de meisjes te voet. De ruiter die het eerst de neusdoek of de stok, door de bruidegom vastgehouden, in handen kreeg, ontving de haus. De meisjes liepen naar de bruid. Beide hausen, een bepaalde som geld, werden samengevoegd en door de mededingers opgedronken in een nabijgelegen herberg.

In Zonhoven had vroeger ook het «hazenlopen» plaats, doch in het nabije Genk bestond het «handschoen lopen», het «handschoenjagen» en het «kromvlaailopen».

Het handschoenjagen gebeurde te paard, de beide andere te voet. Het huwelijkspar legde 5 of 10 fr, of een kromvlaai op een aangedeuide plaats. Wie er het eerste bij was, won.

De kromvlaai was een taart, waarvan de ene helft met witte en de andere met zwarte spijs was bedekt.

In Neerglabbeek werd na de mis «hausgelopen». Jongens reden eerst te paard, later met de fiets om het eerste bij de bruidegom te zijn. Daar werd de haus pas de volgende zondag door allen samen opgedronken.

In de meeste dorpen had de dag na het huwelijk een zielemis plaats voor de afgestorvenen van de nieuwgetrouwden.

Gewoonlijk verliep een huwelijksplechtigheid normaal, doch in Eisdonk kon een vreemde jongeling moeilijkheden krijgen. De jonkheid van het dorp trok in stoet naar het huis van het meisje. Daar werd gearmement: de losprijs was een ton bier. Gaf de vreemdeling toe, dan verliep alles rustig, zo niet werd er ketelmuziek gemaakt.

Het ketelmuziek was algemene regel bij het huwelijk van een weduwnaar of een weduwe, zeker wanneer een oude weduwnaar het op een akkoordje gooide met een jonge deerne. Soms werd er zo gehuild, getoet en geklingeld dat de rijkswacht handelend moest optreden.

Bij jonggetrouwden, die niet op hun hoede waren, werden wel eens farcen uitgehaald. Soms, maar dan ook uitzonderlijk, werden de bedplanken gedeeltelijk doorgezaagd. De lakens aan mekaar naaien gebeurde meer en ook werd er niet voor teruggeschrokken roskamsel of netelen in het bed te steken.

Bijgelovige praktijken waren bij het huwelijksgebeuren eerder zeldzaam en de bewering, dat degene die zich het eerste in het huwelijksbed begaf ook het eerste zou sterven, werd niet erg serieus genomen. Anders was het gesteld met de plaatsing van het bed. Men mocht het bruidsbed niet zodanig plaatsen dat de voeten naar de deur gericht waren, anders geraakten die weldra in de kerk. Hiermee zinspeelde men op een vlugge dood.

Na de eerste huwelijksnacht hernamen de meeste jonggehuwden hun dagelijks bezigheid. Voor hen begon een leven van werken en zorgen.

Soms gebeurde het wel eens dat een jongen op het laatste ogenblik zijn meisje in de steek liet. Zulke meisjes werden door de andere jongens met een stropop gesmaad.

Ook ontrouwe echtgenoten werden aan de kaak gesteld. Soms werd, zoals te Brustem, een stoet georganiseerd naar de woning van die onverlaat. Gewoonlijk reed dan het ene of andere haantje-de-voorste op een os.

Het gebeurde ook dat «een tram» werd gelegd, tussen het huis van een overspelige vrouw en haar vrijer. Een tram werd gemaakt van witte kalk of zand.

Iemand op heterdaad met overspel betrappen, noemde men in Tongeren «een das vangen», in Bilzen werd dat «ene tos vangen».

Het huwelijk betekende een belangrijke stap in het leven van jonge mensen. Menig gelegenheidsdichter heeft dan ook zijn pen geslepen om vrijwillig of op aanvraag een zogeheten «Klinkdicht» samen te stellen, dat uiteraard op de dag van het feest en ook nog wel daarna gezongen werd.

DODENCULTUS

In het leven van elke mens is de dood een ingrijpend gebeuren, en dat is zo altijd geweest. Gebruiken in verband met de dood zijn erg verschillend en hebben zich uiteraard aan de evolutie van de tijd aangepast. In onze streken zien we, hoe vooral tijdens de laatste decennia het gebeuren omheen de dood sterk werd gecommercialiseerd.

De tijd dat bij een overlijden een ganse familie en een halve buurt op stelten stonden, is voorbij. Van het zogeheten rouwdragen is niet veel overgebleven en dan bedenken dat op het einde van de 19de eeuw in Maastricht nog echte rouwklagers bestonden, het gaat hier over betaalde «krietsters», klaagvrouwen die in kapmantels achter de kist gingen. Zulke beelden roepen nu de herinnering op aan verre tijden of aan vreemde volkeren.

Het was een heilige plicht te zorgen dat de zieke tijdig werd berecht. Alles werd, zoals de catechismus het vereiste, klaar gezet om het Heilig Oliesel te kunnen toedienen. Langzaam schreed de priester door de straat, voorafgegaan door zijn misdienaar die de lamp droeg.

De voordeur aan het huis van de zieke stond open: Ons Heer mocht niet wachten.

De zieke werd de gewijde kaars in de gevouwen handen gegeven. Bij overlijden werd deze kaars te branden gezet bij het lijk, naast het kruisbeeld en het wijwatervat waarin een «paamke» stak.

In vele woningen lag het zogeheten doodshemd reeds jaren op voorhand klaar.

De doeken - handdoeken, lakens en dergelijke - die gediend hebben om de dode te reinigen werden ongewassen bewaard. De aanraking daarvan verzekerde o.a. een probleemloze bevalling.

Eenmaal dat de dood was ingetreden, moest het lijk opgelegd worden. Meestal was het in de parochie steeds dezelfde persoon die zich met dat werk van barmhartigheid belastte. De dode moest uitgetkleed, gewassen en gekamd worden. Ook de nagels werden geknipt; volgens een verbreid volksgeloof bleven die na de dood doorgroeien.

De vrouwtjes die de dode aflegden, namen vooral bij besmettelijke ziekten hun voorzorgen. Daarom werd bijvoorbeeld een stuk kamfer in de mond genomen.

Later gebeurde in de meeste parochies het afleggen door de zusters uit het plaatselijke klooster.

Bij het afsterven van een man werd de barbier ontboden om zijn afgestorven klant een laatste maal te scheren. De schaars van de dode werd meestal aan de barbier geschonken.

Bij boeren en eenvoudige mensen werd het lijk op stro gelegd en met een laken toegedekt.

In Romershoven legde men op het laken drie strooien kruisjes: één boven het hoofd, één boven de handen en één boven de voeten.

Elk kruisje bestond uit twee halmpjes van ongeveer 10 cm. lengte. In het ene maakte men een spleetje en daar stak men het andere door.

In Hoeselt, Vliermaal, Grote-Spouwen en Gellik bestond eveneens het gebruik van kruisjes leggen.

De schrijnwerker kwam de maat nemen om de kist te maken. Meestal kauwde de man op een «sjikske». Kauwtabak gold als probaat middel tegen besmetting.

Het gebruik van de lijkplank is totaal verdwenen, maar vroeger werd in Sint-Truiden de huisdeur op een kier gezet en plaatste de schrijnwerker naast de deurpost, links als het een vrouw en rechts als het een man betrof, een rechthoekig lijkbord. Daarop stond een Christusfiguur met de spreuk: «Heden ik, morgen gij». 's Avonds werd die plank door de huisbewoners binnengehaald en 's morgens weer buitengezet.

De manspersonen groetten in het voorbijgaan door zich het hoofd te ontdekken, terwijl godsvruchtige vrouwen een kruis sloegen of een gebed prevelden. De voertuigen gingen stapvoets voorbij en als toevallig een muziekvereniging langs moest, hield zij op met spelen.

In Kinrooi deed de pastoor een zwart houten kruis plaatsen naast de deur van het sterfhuys. Ook in Neeroeteren werd het «rogatiekruis» in de kerk bewaard. Bij de begrafenis werd het terug naar de kerk gedragen.

Bij sterfgevallen bestond in Molenbeersel een speciaal gebruik. De buurmeisjes gingen met zeven naar de mis. Zij stapten op één rij naar binnen en schaarden zich rond het altaar van Onze-Lieve-Vrouw. Na de mis zegden ze luidop nog enkele gebeden. Dan begaven zij zich naar het lijkhuis, knielden enkele stonden neer in de lijkkamer en

gaven de dode een kruisje. Daarna aten ze boekweitkoeken met spek in, die speciaal voor hen waren klaargemaakt.

Dit zogeheten «met de zeven maagden gaan» bestond ook in Kinrooi.

Op de meeste plaatsen deden de buren aangifte van het overlijden bij de pastoor en op het gemeentehuis. Gewoonlijk gebeurde de taakverdeling spontaan, doch er kon ook geloot worden tussen de «nabers» om aan te duiden wie moest dragen, luiden of lijkbidden binnen en buiten het dorp.

's Avonds had de waak plaats. In de kerk of het sterfhuis werd de rozenkrans gebeden. 's Nachts werd bij de dode gewaakt. Op de meeste plaatsen stond een fles jenever op tafel, ook wel eens een kom met jenever waaruit de wakers met een lepel mochten drinken.

In Munsterbilzen werd voor wakers en waaksters speciaal «kruisbrood» gebakken, dat was een mik met een kruis op.

In Haspengouw verliep het ritueel enigszins anders. In Ordingen bijvoorbeeld gebeurde het als volgt:

Bij het overlijden van een jonge dochter legden zes buurmeisjes geld bijeen om een lijkmis voor de afgestorvene te laten zingen. Hetzelfde gebruik bestond voor een jonkman, doch dan deden het zes jongens. Op de zerk werd een krans gelegd van levende witte bloemen en groene bladeren, doorvlochten met een wit zijden lint. In de rouwstoet werd die achter het lijk gedragen door een in het wit gekleed bruidje met rouwstrik omgord. Onder de lijkdienst zat dit bruidje op een bidstoel naast de lijkbear, voor haar stond een speciale kaars te branden waarmee zij voorging bij de offerdienst.

Voor de ongehuwden van beider kunne werd het luiden, waken, grafmaken en de teraardebestelling door zes ongehuwde jongens verricht. Na de dienst werden ze in het sterfhuis op een eetmaal onthaald.

De meisjes, die de kroon hadden gemaakt, werden weinige dagen later op de koffie ontboden. De kroon bleef op het graf liggen.

Bij het luiden trok men voor mannelijke doden de grote klok het eerst en ook het langst, voor vrouwen was het juist omgekeerd.

Ook in Houthalen en Helchteren maakten de meisjes uit de buurt bij het afsterven van een jonkman of jonge dochter papieren versiersels. Deze werden op het graf geplant. Van ver leken ze op poppen. Daar sloeg de grafmaker op het graf van een gehuwde drie kruisen met zijn schopsteel. Op elk graf plantte hij eenpalmtak.

Een begrafenis in de Limburgse Kempen.

Doorgaans werden op de meeste plaatsen voor kinderen kleine meien gemaakt van kunstbloemen; stokjes in kruisvorm werden omwonden met papier. Kinderen uit de buurt droegen deze primitieve kransen, die achteraf als versiering op het grafje werden geplant. Kinderen die hun communie nog niet gedaan hadden, werden zonder mis begraven.

Voor gestorven kindjes werd alleen de kleine klok geluid.

Vooraleer de lijkwagen in gebruik kwam, werden de doden naar hun laatste rustplaats gedragen door vrienden en kennissen. Stierf een onbekende, dan werd het lijk door betaalde dragers naar het kerkhof gebracht.

Het lijk van veraf wonende overledenen werd op de buiten met een kar naar de kerk gevoerd. De priester ging dan op een vastgesteld punt het lijk afhalen. In de steden gebeurde dat ook. Daar ging de priester tot aan de stadspoort.

De bloedverwanten volgden de kar volgens graad van verwantschap. Achter de familie stapten de burens, vrienden en kennissen.

Een dode werd steeds met de voeten vooruit vervoerd.

Zoals het lijk werd afgelegd op wat stro, rustte ook de zerk op stro, meestal op drie busseltjes.

In Bree wierp, bij de terugkomst van het kerkhof, de voerman de busseltjes af aan de kruispunten. In Kaulille werden ze bij een wegkruis, in Tessenderlo bij een kapelletje neergelegd. In Peer werden ze afgesmeten aan het eerste kruispunt, daar bleven ze liggen totdat ze rot waren.

Op bepaalde plaatsen, zoals in Veldwezelt, Grote-Spouwen en Gutshoven werden ze verbrand. In het Maasland werden ze meestal geofferd aan een wegkruis.

Er waren ook plaatsen waar het stro kruiselings voor het sterfhuis werd gelegd. In Munsterbilzen plaatste men een kruis van stro aan de ingang van het dorp.

Het is aanneembaar dat vooral het stro, waarop het lijk gerust had, met eerbied werd behandeld. Het gold als iets gewijd.

Als in Neeroeteren de overledene een gehuwde man was, moest de weduwe met een falie omhangen op de kist zitten. In het nabije Rotem zaten alle vrouwelijke familieleden op de kar, waarvan enkele op de kist.

In steden, zoals Tongeren, droegen de mannen bij begrafenissen een speciale mantel. Het was een eenvoudige kraagmantel in zwart

laken, sluitend aan de hals met een haak in wit metaal. Alleen de naastbestaanden droegen zulke mantel en uitsluitend op de dag van de begrafenis. Later werd de mantel enkel nog geplooid over de arm gedragen.

De lijkmantel voor de vrouwen hield langer stand. De «foilje», «falie» of «voile» bedekte het gezicht helemaal.

Rouw dragen verschilde weinig van streek tot streek. Voor ouders, kinderen en echtgenoten werd één jaar en zes weken rouw gedragen, voor broers en zusters een half jaar, voor ooms, tantes, neven en nichten zes weken.

Lijkjes van kleine kinderen werden door de klokkeluiders of de grafmaker afgehaald. Hij nam het kleine kistje onder de arm, sloeg er zijn kapmantel over en bracht het naar het kerkhof.

Dodgeborenen of zonder doopsel overleden kinderen werden wel eens voor het beeld van Onze-Lieve-Vrouw neergelegd. Sommige werden zogezegd op miraculeuze wijze tot het leven gewekt en konden dan gedoopt worden, waarna ze weer stierven.

Het Luikse ritueel reageerde hard tegen zulke wonderen en verklaarde: «Dat eenige beweging der ledematen of eenige verandering van kleur geen voldoende levensteeken is om zulke kinderen te doopen of op gewijde aarde te begraven».

Ongedoopte kinderen, uit de echt gescheiden mensen, ongelovigen en ook wel joden werden in ongewijde grond begraven. Dit plaatsje was gewoonlijk door een haag afgezet. In de streek van Tongeren noemde men die plaats de «hondenhoek».

In de kerk had de offergang plaats. De vrouwen zaten meestal links, de mannen rechts. Bij de offergang gingen eerst de mannen, dan de vrouwen. De pateen werd gekust en elkeen kreeg als aandenken een doodsprentje. De tekst sloeg terug op het leven van de overledene. Bij kinderen stond er wel eens een gedichtje op.

Als een lid van de schuttersgilde stierf, werd hij door de schutterij op zijn uitvaart begeleid. Op het kerkhof werden afscheidschoten gelost.

In Waltwilder werd onafgebroken traag met de trom geroffeld. De gildebreeders trokken driemaal rond het graf.

Uiteraard lieten de gildebreeders missen lezen voor de overledenen, ze werden ook elk jaar op de feestdag van de patroonheilige van de Gilde herdacht.

Naastbestaanden en buren wierpen elk een schepvol aarde op de kist. Bij het afsterven van een belangrijke persoon werd een lijkrede afgelezen, die later in het plaatselijke weekblad werd opgenomen.

Het kruisbeeld werd van de doodskist verwijderd en vervangen door een gewoon houten kruisje. Het beeld bleef, meestal ingelijst, in de woonkamer hangen. In dezelfde woonkamer trof men ook een uit haar gevlochten familieboom aan.

Na de begrafenis begaven familieleden en goede kennissen zich naar het sterfhuis voor het lijkmaal. Er werd getrakteerd naar de stand van het fortuin.

In Stokkem zei de lijkbidder: «Vrienden en geburen, luiders en dragers, gij zijt hartelijk bedankt voor het werk van barmhartigheid en zo gij het eens van node hebt, zullen wij hetzelfde tegendoen». Daarna werd de familie uitgenodigd in het sterfhuis, de anderen in een bepaald café.

In Veldwezelt gebeurde hetzelfde, doch daar ging men vaak naar de keuken «om het kindje te bezien», daarmee bedoelde men in het geniep de gelagkamer verlaten om een borrel te drinken in de keuken.

Op zekere plaatsen, o.a. in Heusden, werden koeken uitgedeeld in de ene of andere herberg. Bier verving er de koffie. In Zutendaal was het erger, daar moest de familie in elke herberg trakteren.

In Maaseik werd doorgaans het huis Raedschelders als «sterfhous» aangeduid. Daar hadden de lijkmalen plaats, kennissen en vrienden konden er kosteloos roken en drinken. Als een «hospitaalmanneke» stierf, ontvingen alle oudjes er bier, jenever, een pont tabak en een lange aarden pijp. Alles werd bekostigd uit een liefdadige stichting.

In Tongeren bestond zoiets als broodhalen. Daar werden broodkaarten uitgedeeld aan de armen. Deze gaven bij de bakker recht op een brood, dat door de familie van de overledene werd betaald.

In Eisden trok na de begrafenis een ganse schare mannen en vrouwen naar het sterfhuis. Daar moest een overvloed zijn aan spijs en drank. Sommige lui uit het dorp stonden bekend voor hun grote eetlust. Men zag ze dan ook bij elke begrafenis.

Voorheen werd een begrafenis in de Kempen, en zeker in Helchteren, uiterst eenvoudig gehouden, zagezegd omdat de tijd voor het organiseren van een plechtige uitvaart ontbrak. Twee à drie weken na de begrafenis werd een plechtige zieledienst gehouden. Van heinde en ver kwamen bloedverwanten, vrienden en kennissen toegestroomd.

Na de dienst trad de eerste zanger vooruit, hij nam een kaars van de praalbaar en begaf zich, gevolgd door de bloedverwanten en kennissen, naar het kerkhof. Daar had de kruisplanting plaats. Er werden enkele ogenblikken stilte in acht genomen, een vaderons gebeden en dan ging het gezelschap aanzitten aan het «lijkmaal». Op het einde van dat maal stond de voorzanger recht. Hij sloeg een liturgisch boek open, prevelde enkele Latijnse gebeden en ging naar huis. Bloedverwanten en kennissen bleven «doorfeesten». Meer dan eens ontardde het «lijkmaal». Het zal dan ook geen verwondering baren, dat de geestelijkheid in verzet kwam tegen de halve uitvaart.

Ook in Sint-Truiden, Neerglabbeek, Peer en Heusden bestonden gebruiken die verwant waren aan de halve uitvaart.

In de Maaskant bestond de zeswekendienst, ook een plechtige dienst, doch er werd geen offerande gehouden en er had ook geen lijkmaal plaats.

De huisdieren speelden in menig gezin een belangrijke rol. Het baarde dan ook geen verwondering, dat ze deelden in de rouw.

Als een imker overleed werd een rouwstrikje vastgemaakt aan de korven, zoniet zouden de bijen zwermen. Ook om de kooi van de tortelduifjes werd een rouwsnoer gehangen. Zelfs honden en paarden droegen wel eens een «rouwneuke».

Het zal wel niemand verwonderen dat om het gegeven van de dood naast geloof ook bijgeloof geweven werd.

Wratten konden bij een begrafenis worden afgewassen. Een doodsbeentje gold als een krachtige talisman. Ook «ufnéa» of «mos» dat op de hoofdpán van een dode groeide was een krachtig geneesmiddel. Het werd vooral gebruikt om de witte vloed bij vrouwen te doen ophouden.

Ook geloofde men alom dat de dood zich aankondigde.

Als de pereboom buiten het seizoen bloeide, gaf dat binnen het jaar een lijk of een bruid. Twee messen in kruisvorm op tafel betekenden hetzelfde. Een huilende hond en een schetterende ekster waren gevreesde voortekens. Een droom van lijnwaad, van vlaaien of van rozen aan de hoed waren een voorteken van een sterfgeval. Als de uurklok onder de consecratie sloeg, of als de regen in een geopend graf viel, zou binnen de vijf weken iemand overlijden.

Maar de mensen hadden ook troostende voorbeelden.

Een wuivende iep op het graf, een altijd groen blijvende spar, een taxus en een cypres gingen door voor symbolen van de onsterfelijkheid van de menselijke ziel.